

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 7, Sayı: 1, 2023, ss. 20-36/ Volume: 7, Issue: 1, 2023, pp. 20-36

Journal homepage: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/apjir>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

İSLAM İKTİSADINDA PİYASALARA YÖNELİK HÜKÜMLERİN TEMELLENDİRİLMESİ

Yusuf ŞEN

Doç. Dr. Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku, Bayburt
Assoc. Dr. Bayburt University, Department of Basic Islamic Sciences, Islamic Law, Bayburt/Turkey

ysen@bayburt.edu.tr

orcid.org/0000-0002-6795-0161

ror.org/050ed7z50

Öz

İktisadî sistemlerin oluşumunun temel gayesi toplumun ekonomik hayatının ahenk içerisinde yürütülmesini sağlamaktır. Ekonomik alanda istikrarlı olan sistem aynı zamanda siyasi, sosyo-kültürel anlamda da varlığını devam ettirebilmektedir. İslâm, iktisadî ilişkilere önem vermiştir. Hayat pahalılığına sebebiyet verebilecek piyasalardaki ani yükselişler, gereksiz iniş ve çıkışlara gerektiğinde müdahale etmiştir. İslâm hukuku ekonomik faaliyetlerin istikrarlı bir şekilde devam etmesini sağlamak için birçok tedbir almıştır. İslâm ekonomi sistemi, insanlar arasında vuku bulan ticarî ilişkilerde karşılıklı hakların korunmasını ve zararın önlenmesini hedeflemiştir. İslâm, zorunlu olmadıkça narh uygulamasına cevaz vermeyerek piyasa fiyatlarının tabii seyrinde ilerleyeceği kurallar koymuştur. Hayat pahalılığına ve piyasa fiyatlarında fahiş miktarlara çıkılmasını engellemek adına ekonomiyi karaborsacıların, stokçuların tekeline bırakmamıştır. İslâm, ticarî sözleşmelerin taraflar arasında rıza ve irade beyanı ile gerçekleşeceğini belirterek, satım akitlerinde gabn, hile, vb. durumları yasaklamıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm İktisadı, Piyasa, Karaborsacılık, İhtikâr.

BASIS OF PROVISIONS ON MARKETS IN ISLAMIC ECONOMICS

Abstract

The main purpose of the formation of economic systems is to ensure that the economic life of the society is carried out in harmony. The economic system, which is stable in the economic field, can also continue its existence in the political, socio-cultural sense. Islam gave importance to economic relations. Sudden rises in the markets, which may cause cost of living, interfered with unnecessary ups and downs. Islamic law has taken many measures to ensure the stable continuation of economic activities. The Islamic economic system aimed to protect mutual interests in commercial relations between people and to prevent the parties from suffering harm or injustice. Islam did not allow the fixed price application and set rules that the market prices would follow in their natural course. It did not leave the economy to black marketers and stockists in order to prevent the cost of living and exorbitant

market prices. By declaring that the contracts will be realized with the consent and declaration of will between the parties, Islam does not allow the use of fraud, cheating, confession, etc. in the contracts. situations prohibited.

Key Words: Islamic Economics, Market, Black Marketeer. Stoking.

Atf / Cite as: Şen, Yusuf. "İslam İktisadında Piyasalara Yönelik Hükümlerin Temellendirilmesi". *Apjir* 7/1 (Nisan 2023), 20-36.

Giriş

İslam iktisadı insan merkezli, kamu haklarını önceleyen bir özelliğe sahiptir. Tarihi süreçte birçok ekonomik sistemler ortaya çıkmıştır. Bunların bazıları insana fayda sağlamaktan ziyade belirli kesimlerin sömürü aracı haline gelmiştir. Örneğin, 1944'te imzalanan Bretton Woods Antlaşması ile daha da bilinir hale gelen kapitalist sistem bir taraftan, kapitalist sistemi benimseyen ülkelere ekonomi, siyasi, sosyal vb. her anlamda özgürlükler sunarken diğer taraftan ise toplumun temelini oluşturan insanî ve ahlâkî temel kaideler göz ardı edilerek sadece finansal kâr elde etme üzerine yoğunlaştırmıştır. Kapitalist sistem içerisinde bulunan büyük şirketler sürekli bir zenginlik arayışı içerisinde olarak yaşanan ekonomik krizler, önlenemez aşırı piyasa hareketliliği, kıtlık vb. konularda yıkımlara sebebiyet vermiştir.¹

Günümüz piyasa ekonomisi faiz temelli finansal sistem şeklinde kurulmuştur. Faiz hakkında "Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, 'Alım satım da ancak faiz gibidir' demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helal, faizi haram kılmıştır."² şeklinde nâzil olan ayet açıkça faizi ve faizciliği yasaklamıştır. En başından haram olan bir yöntemle iktisadî bir sistemin oluşturulması, sonucunun da faydalı olamayacağına göstergesidir. Nitekim günümüz faiz temelli ekonomik sistemleri içerisinde gelişen tüm imkânlarla rağmen insanlar arasındaki ekonomik uçurumlar artmaya devam etmektedir. Faiz sistemini belirleyen bankacılık anlayışı ardı arkası kesilmeyen bir borçlandırmanın içerisine ihtiyaç sahiplerini çekerek insanlardan bir kısmını daha zengin diğer kısmını ise daha da fakirleştirmektedir.

İslâm ekonomi sistemi içerisinde yasaklanan bir diğer uygulama ise *garar*dır. Garar, sözleşmenin konusuyla veya fiyatıyla ilgili kapalılık neticesinde ortaya çıkan belirsizlik ve risk durumudur.³ Açıkça bilinmelidir ki ticarî işlemlerde belirsizlik maalesef tamamen ortadan kaldırılamaz. Nitekim ticarete risk almak, kâr elde etmek için gerekli bir şarttır. Burada esas olan akidlere konu olan mallar ve bedellerinin aşırı belirsizlikten uzak olmasıdır. İslâm ekonomi anlayışının belirlediği *şeffaflık ilkesi* gereği satıma konu olan mal

¹ Muhammad Ayub, *İslamî Finansı Anlamak*, çev. Suna Akten Çürük - Raif Parlakkaya (İstanbul: İktisat Yayınları, 2017), 4-5.

² *Kur'ân Yolu* (Erişim 01 Ocak 2023), el-Bakara 2/275.

³ Nezh Hammâd, *İktisadî Fıkıh Terimleri*, çev. Recep Ulusoy (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 106.

açıkça belirlenmeli, tanımlanabilmeli, taraflar arasında malum olmalıdır. Malın nitelik ve nicelikleri belirtilmelidir.⁴

Global ekonomi sistemi içerisinde faizin dışı yansıyan yüzüne bakıldığında -ki bunda reklamcılık, sosyal medya gibi faktörlerin etkisi yadsınamaz- insanlar bir oyunun içerisine çekilmesine ardi olmayan vaatlerle kandırılmaktadır. Birilerinin yüksek kazançlar elde ettiği geri kalanların borç batağına sürüklendiği bir ekonomik sistemin toplumun yükselmesine katkıda bulunamayacağı aşikârdır. İslâm'ın ekonomik anlayışı genelde toplumun özeld bireylerin maslahatı göz önüne alınarak toplumu oluşturan bireyler, aileler ve devlet arasında güçlü dengeli ilişki kurmayı hedeflemiştir.

İslâm ekonomisi, disiplinler arası bir konu olarak fakihler, tarihçiler ve müfessirlerin eserlerinde İslâmî bir çerçeve ile geliştirilmiştir. Ebû Yûsûf (ö. 182/798), el-Mâverdî (ö. 450/1058), es-Serahsî (ö. 483/1090), İbn Hazm (ö. 456/1064), el-Gazâlî (ö. 505/1111), İbn Rüşd (ö. 520/1126) ve İbn Haldûn (ö. 808/1406) gibi çok sayıda âlim yüzyıllar içerisinde çok değerli katkıda bulunmuşlardır. Zikredilen âlimler ekonomi alanında uzman kimseler olmasalar da İslâmî perspektiften duruma bakabilmişlerdir.⁵ İslâm âlimleri ekonomi alanıyla ilgili konularda öncelikle konuyla ilgili ayetlere başvurarak hükümler çıkarmışlardır. İlk dönemden itibaren kitap ve sünnet kaynaklı uygulamalar hakkındaki yorumları fakihler iktisadî konularda etkin bir şekilde kullanmışlardır.⁶

İslâm fihhının muâmelat alanına giren iktisadî ilişkiler düzenlenirken insanlar arasındaki ticarî ilişkilerde karşılıklı menfaatlerin korunması ve her iki tarafın da zarara uğramaması temel gayedir. İslâm, bu gayeyi nizama sokmak için hem üreticinin hem de tüketicinin haklarının korunacağı birçok tedbir almış ve asr-ı saadet döneminden itibaren⁷ serbest piyasa ekonomisine yönelik pek çok uygulamayı yürürlüğe koymuştur.⁸ Bu uygulamalara örnek olarak kumar, şans oyunları vb. haksız kazanç elde etme yollarını zikredilen ayetler yasaklamıştır: “Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.”⁹, “Şeytan içki, kumar yoluyla ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçtiniz değil mi?”¹⁰ İslâm bu bağlamda ticarete faizi yasaklamış, haksız kazanç yollarından olan kumar, şans oyunları, tefecilik ve ihtikârı yasaklamış; bireyler arasındaki gelir eşitsizliklerini dengelemek için zekâtı zengin olan her Müslümana emretmiş ve zekâtı kurumsallaştırarak üst düzey bir toplum oluşturmayı hedeflemiştir. İslâm

⁴ Ayub, *İslamî Finansı Anlamak*, 62-67.

⁵ M Umar Chapra - Tevhit Ayengin, “İslam Ekonomi Bilimine İhtiyaç Var mı?”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/1 (2003), 183-185.

⁶ Tevhit Ayengin, “İslâm'da İktisadî Hayatın Ahlâki Boyutu”, *İslâmî Araştırmalar* 16/4 (2003), 651-652.

⁷ Fatih Kazancı, “Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 2/3 (01 Kasım 2016), 161-167.

⁸ Cengiz Kallek, *Asr-ı Saadet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi* (İstanbul: İz, 1997), 146.

⁹ el-Mâide 5/90.

¹⁰ el-Mâide 5/91.

Hukukunun bu şekilde belirlediği yasaklarının var olmasının sebebi mutlu ve mutmain bir toplum inşa etme hedefinin bir gereğidir.

İslâmî ekonomik prensipler, başta insanlar arasında eşitlik, adalet, şeffaflık, başkalarının haklarının da gözetilmesi gibi ahlâkî ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir. İslâmî ekonomik anlayışına göre bireyler Allah Teâlâ'nın helallerine, haramlarına ve ahlâkî ilkelere riayet etmekle, devlet ise denetleyici olmakla mükelleftir. İslâmî ekonomik sistem sağlıklı ilişkilerin kurulduğu, büyüme yönelimli ve dinamik bir yapı arz etmektedir.

İslâmî ekonomik sistem içerisinde ticaret yaparak helal yoldan kazanç elde edilmesi övülen bir durumdur. Haksız yol ve yöntemler ile mal elde edilmesi ise “*Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin; ancak karşılıklı rızanıza dayanan ticaret böyle değildir.*”¹¹ ayetiyle yasaklanmış, ticaretin karşılıklı rıza ilkesi çerçevesinde şekillenmesi emredilmiştir. İslâm, haksızlıklara sebebiyet verebilme endişesi sebebiyle *Neces yapmayı*¹², *Telakki'r-rukbatı*¹³, *simsarlığı*¹⁴ ve *gabnı*¹⁵ (aldatma) yasaklamıştır. İslâm hukuku genel olarak aldatmayı, hilekârlığı ve yalancılığı yasaklayarak dürüstlüğü temel aldığı ticarî ilişkiler kurulmasını ön plana çıkarmıştır.

Son yıllarda İslâmî ekonomi anlayışına uygun olarak İslâmî Finans sistemleri kurulmuştur. Uluslararası finans sistemleri içerisinde İslâmî Finans sistemleri adından bahsedilir hale gelmiştir. Özellikle 21. yüzyılın başından beri yeni doğan bir endüstri olmasına rağmen dünyanın her bir yanından ulusların ve politikacıların dikkatini çekerek canlı bir büyüme kaydetmiştir. Bu sistem Müslüman olan veya olmayan herkesin kaliteli hizmet ve ürün üretmek amacıyla birlikte çalıştığı küresel bir pazar haline gelmiştir.¹⁶

Günümüz küresel ekonomi sistemi içerisinde 1970 öncesine nazaran daha hızlı ve başarılı bir ilerleme kaydeden İslâmî bankacılık sistemi, İslâmî finansal ürünlerin standardizasyonu noktasında önemli bir rol üstlendiği için tüm çok uluslu konvansiyonel finans grupları vasıtasıyla İslâmî finansal ürünler sunmaktadır. Bu bankalara hem İslâm ülkelerinde hem de Müslüman sayısının azınlık olduğu ülkelerde talep artmaktadır.¹⁷ İslâmî ekonomik sistem hem bireyin hem de toplumun maslahatını gözeten, eşitlik ve adalet gibi temel ahlâkî ilkelere dayanan iktisadî bir prensip belirleyerek günümüz çıkarıcı, kapitalist gayr-ı ahlâkî küresel sistemlerin aksine insan merkezli bir yaklaşım benimsemiştir. Makalemizde piyasalarda fiyat dalgalanmalarına sebebiyet veren etkenler

¹¹ en-Nûr 4/29.

¹² Ebû Abdillâh b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *el-Câmiu's-sâhîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413), “Buyu”, 58.

¹³ Buhârî, “Büyü' ”, 71.

¹⁴ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmiu's-sâhîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413), “Büyü' ”, 17.

¹⁵ Buhârî, “Büyü' ”, 48.

¹⁶ Servet Bayındır, *Fikhî ve İktisadî Açından İslami Finans (Para ve Sermaye Piyasaları)* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015), 43; Ahmet İncekara, *Bankacılık ve Finansal Kurumlar* (İstanbul, 2011), 26.

¹⁷ Ayub, *İslâmî Finansı Anlamak*, 16-17.

ve İslâm'ın piyasa döngüsüne hangi prensiplerle yön verdiğinin fikhî referansları tespitte çalışılmıştır.

Fiyat Dalgalanmalarının Düzene Sokulması İçin Piyasa Fiyatlarına Yönelik İslâmî İktisadî Tedbirler

Pahalılık, “nüfusun bir kesimine ait ortalama bir aile tarafından belirli bir dönem boyunca fiili olarak tüketilen tüketim mallarının parasal değeri”¹⁸ olarak tanımlanabilir. Hayat pahalılığı geçmişten günümüze kadar var olagelmış bir durumdur. Buna sebebiyet veren doğal afetler, kötü mahsul neticesinde kıtlık, iç ve dış savaşlar vb. gibi hallerdir.

Ekonomik istikrarsızlığa sebep olan koşullar oluşmadan piyasadaki mal ve hizmet fiyatlarının dış müdahale baskısı olmadan kendi tabîi seyrinde devam edebilmesi için devletler birtakım tedbirler almak durumundadır. Satım akdi ile hem üretici hem de tüketicinin haklarının korunabilmesi için mal fiyatının piyasa fiyatlarına uygunluk arz etmesi gerekmektedir. Piyasa fiyatına uygun olarak yapılan her satım akdinde alıcı ve satıcının hakları da korunmuş olmaktadır. Dış müdahalenin baskısı altında olmadan piyasa fiyatlarının kendi normal seyrinde devam edebilmesi için yöneticilerin birtakım tedbirler alması gerekebilmektedir. Satıma konu olan malların karaborsacıların tekeline girmesine izin verilmemesi ve akitlerin karşılıklı irade beyanı ile gerçekleştirilmesi bu tedbirlerdendir.¹⁹

İslâmî iktisat modelinde uygun bir harcama olan infak teşvik edilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de “Allah'ın peygamberine diğer memleketlerden tahvil buyurduğu fey'i de Allah'a, peygamberine, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmış kimselere verilir; yalnızca içinizden zenginler arasında dolaşan bir servet olmasın diye. Bir de peygamber size her ne emir verirse onu tutun, yasakladığından da sakının ve Allah'tan korkun; çünkü Allah, cezalandırması çetin olandır.”²⁰ şeklindeki bir ifade ile topluma zarar veren, servet biriktirme kınanmıştır. İslâm fey gelirlerinin dağıtılması, zekât, sadaka vb. harcamalara teşvik ile zengin kimselerin elinde biriken malın yine toplumun yararına geri dönmesini sağlayacak sistem kurmuştur.

Hız. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra hukuka uygun alış-verişin yapılabileceği bir pazar ihtiyaca binaen kurulmuştur. Medine'de kurulan bu pazara *Medine Pazarı* ismi verilmiştir. Burada pazarın İslâmî ilkelere uygunluğunu denetleyen *hisbe* adı verilen denetleme sistemi oluşturulmuştur. Devlet tarafından görevlendirilen denetçilere

¹⁸ Şevket Tüylüoğlu - Ali Sait Albayrak, “Hayat Pahalılığı ve Türkiye’de İllerin Hayat Pahalılığı Sıralamasını Belirleyen En Önemli Faktörlerin Ridge Regresyon Analiziyle İncelenmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 15/2 (01 Haziran 2010), 64.

¹⁹ Ahmet Özdemir, “Mal ve Hizmet Bedellerinin Piyasanın Tabîi Şartlarına göre Belirlenmesi İçin Alınan Fikhî Tedbir ve Kurallar”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (23 Aralık 2021), 219-220.

²⁰ el-Haşr 59/7.

muhtesib denmiştir.²¹ Hisbenin ilk uygulayıcısı da bizzat Hz. Peygamber'in kendisi olmuştur.²²

1. Karaborsacı ve Stokçu Kimselerin Tekelleşmesine Fırsat Verilmemesi

Hayat pahalılığına ve aynı zamanda piyasa fiyatlarında aşırılığa sebebiyet vermesi sebebiyle ihtikâr yani karaborsacılık devletler tarafından önlenmesi gereken bir durumdur. İhtikâr, sözlükte “hakkını yemek, kötü davranmak, kıtlaştırmak, tedavülden çekmek, istiflemek, tekeline almak” gibi anlamlara gelmektedir.²³ İstilhâ olarak ise şehirlerde, yiyecek maddelerini satın alıp satmayıp stok etmek sureti ile yapılan ve halka zarar veren bir uygulamadır.²⁴ Bu uygulama ile kişi veya kişiler malı halka ulaşabilecek pazar, market vb. gibi yerlere ulaşmadan satın alarak stokçuluk yapmaktadırlar. Malın piyasada azaldığı durumlarda ürünleri piyasaya sürerek fahiş fiyatlardan haksız kazanç elde etmektedirler. Haksız kazanç elde etmek Kur'an-ı Kerim'de “Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın.”²⁵ şeklindeki ayetlerle haksız kazancın haram bir fiil olduğu açıkça beyan edilmektedir. Hz. Peygamber ihtikârı zulüm olarak değerlendirmiştir. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali ihtikâra müsaade etmemişler ve bizzat kendileri veyahut hisbe teşkilatı vasıtasıyla etkin tedbirler almışlardır.²⁶ İhtikâr bir çeşit başkasının hakkını meşru olmayan bir yöntemle almak demektir. Çünkü toplumun temel ihtiyacı olan maddelerin haksız kazanç elde etmek için stoklanması yapılmaktadır ki bu uygulama yasaklanmıştır. Mecelle'de “Bilâ sebep-i meşru' birinin malını bir kimsenin ahzeyelemesi câiz olmaz.”²⁷ maddesi ile de temellendirilmiştir.

İslam hukukçuları ihtikârı aslı itibariyle kötü ve çirkin bir iş olarak nitelemektedir. Fakat hükmü konusunda mekruh ya da haram mı olduğu konusunda âlimler ihtilaf halindedir.²⁸ Mâlikîler, Hanbelîler, Zâhirîler, Zeydîler, İbâzîler ve Şâfiîlerin çoğunluğuna göre ihtikâr haramdır. Hanefîler, delilin zannîliği ve kamu zararından hareketle ihtikârı tahrîmen mekruh olarak kabul etmişlerdir.²⁹ İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf'a göre mal yakın bir yerden getirilip stok edilirse ve bu durum halka zarar vermiyorsa ihtikâr caizdir. Malın, ithal bir ürün olsası veya ihtikârı yapan kişi tarafından üretiliyor olması durumunda da

²¹ Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuh* (Dimaşk: Dâru'l-fıkr, 1989), 4/29.

²² Hakan Kalkavan, “Medine Pazarı Perspektifinde Muhtesib ve Agoranomos Karşılaştırması”, *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi* 1/1 (31 Aralık 2018), 56-58.

²³ Cengiz Kallek, “İhtikâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/560; Hammad, Hammâd, *İktisadi Fıkıh Terimleri*, 148.

²⁴ Nuri Kahveci, *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku (Şirketler İlaveli)* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019), 173-175.

²⁵ el-Bakara 2/188; en-Nisâ 4/161.

²⁶ Kallek, “İhtikâr”, 21/563-564.

²⁷ “Mecelle” (Erişim 22 Aralık 2022), md. 97.

²⁸ Şemsuddîn Muhammed b. Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Hamza İbn Şihâbuddîn Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc fi'l-Fıkh alâ Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984), 3/456.

²⁹ Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc fi'l-Fıkh alâ Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, 3/456; Kallek, “İhtikâr”, 21/560-565.

caizdir. Yiyecekleri toplayıp satmamanın süresi bir ay olmakla beraber bu süre içerisinde halka satışı sunulmuyorsa mekruh olmaktadır.³⁰ İhtikârın gerçekleştiği mallar konusunda âlimler farklı görüşlere sahiptir. İmam Mâlik'e göre ihtikâr her çeşit malı ihtiva eder. Ona göre piyasadaki çekilmesiyle halka zarar verebilecek şekilde stokçuluk yapmak ihtikâr kapsamındadır. Mâlikîlere göre bollukta mal depolamak ihtikâr değildir fakat kıtlık zamanlarında yapılan stokçuluk ihtikârdır.³¹

İslâm'ın ihtikârı yasaklamasındaki asıl neden batıl yollarla haksız kazanç elde etmektir. Karaborsacılık yapan kimseler piyasayı ele geçiren zengin ve güç sahibi kimseler olurken fakir veya zayıf kimselerin hakkına girerek zor durumda bırakılmaktadırlar. Karaborsacılar sadece kendi menfaat ve maslahatlarını ön planda tutarak piyasayı kendi lehlerine çevirmektedirler. İnsanlara zalimlik yaparak maddi kazanç elde eden kimseler ayet ve hadislerle kesin bir şekilde kınanmışlardır.

Kapitalist sistem dayatması olarak günümüzde yapılan uygulamalara bakıldığında büyük şirket veya zengin olan kimselerin kâr odaklı ve sürekli büyüme eksenine hareket etmelerinden ötürü karaborsacılık işlemleri fakir kesimi daha da yoksullaştırmaktadır. Günümüzde dünya çapında büyük olan şirketler kendi oluşumları olan kartel ve tröstlerle piyasalara müdahale etmektedirler. Kartel ve tröstler piyasalardaki bazı malları toplayarak stokçuluk yapmaktadırlar.³² Stokladıkları ürünleri belli bir zaman sonra fahiş fiyatlar ile piyasaya sürmektedirler. Bu şekilde bir takım kurum ve kuruluşların tekelinde bulunan piyasa fiyatları fahiş rakamlara ulaşarak ekonomik kriz haline gelip insanları zarara uğratmaktadır.³³

Haksız kazanç elde edilmesi sebebiyle yasaklanan bir diğer uygulama ise *telakki'r-rukubândır*. Telakki'r-rukubân, pazara mal getirenlerin yolda karşılanıp piyasa fiyatını öğrenmeden mallarının ellerinden ucuza alınması olarak tanımlanmaktadır.³⁴ Hz. Peygamber “Eşyayı karşılamaya çıkmayın. Kim karşılamaya çıkıp da ondan bir şey satın alırsa, eşya sahibi çarşıya geldiği zaman isterse cayabilir.”³⁵ buyurarak şehre gelen satıcı/tüccarların pazar dışında satış yapmalarını engellemek istemiştir. Abdullah ibn Ömer'den rivayet olunan “Biz mal getiren binicileri şehir içinde pazarın üst tarafında karşılar ve onlardan yiyecek alırdık. Hz. Peygamber de satın aldığımız malları pazara ininceye kadar satmamızı yasakladı.”³⁶

³⁰ Meğînânî, *el-Hidâye* (İstanbul, 1290), 4/74; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1991), 1/107; Kallek, “İhtikâr”, 21/561.

³¹ Ebû'l-Velîd Süleyman b. Halef Bâcî, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta'*, ts., 5/17; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuh*, 3/585.

³² Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1993), 290.

³³ Yüksel Çayiroğlu, “İslâm Hukukuna Göre İhtikâr Yasağı”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2015), 316-319.

³⁴ Muhammed b. Muhammed el-Hatib Şirbînî, *Muğni'-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzî'l-Minhâc* (Dimeşk: Dâru'l-feyhâ', 2009), 2/574; Cengiz Kallek, “Ticaret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/140.

³⁵ Buhârî, “Büyü'”, 71.

³⁶ Buhârî, “Büyü'”, 72.

şeklindeki hadis bu uygulamanın yasaklandığını açıkça ortaya koymaktadır. Burada söz konusu olan sorun bazı uyanık kimselerin mallar pazara ulaşmadan malları uygun fiyattan alarak, daha sonra malı satmak için yüksek fiyatlar belirleyerek satmasıdır. Bu durum piyasa fiyatlarında yükselmeye sebebiyet verip tüketiciyi mağdur edeceği için o dönemde bu durumun önüne geçilmek istenmiştir. *Telakki'r-rukban* da malı alan ya pazar fiyatını bilmeyen satıcıdan malı ucuza mal etmek istiyordur ya da özellikle yiyecek maddelerini stoklayarak ihtiyaç veya kıtlık anında piyasa fiyatından yükseğe satmayı amaçlamaktadır. Bu durum da ihtikâr kapsamındadır.³⁷

Mâlikiler ve Hanefilere göre akdin sıhhatinde herhangi bir sorun olmamakla beraber *telakki'r-rukban* akdi mekruhtur. İmam Şafî ise satış sonrası, satıcı râyici (bir malın satım değeri) öğrendiği durumda akitten cayabilme imkânı tanımakla beraber yukarıda zikredilen hadisi esas alarak tüccarların yolda karşılanmasını haram kabul etmiş fakat akdi sahih bulmuştur.³⁸ *Telakki'r-rukban* telakkileri günümüzde de devam etmektedir. Satıcı ile alıcı arasına aracılardan girmesi bu kabildendir. Örneğin günümüzde mahsulünü hasat eden bir çiftçi malı pazara getirmeden araya giren aracı satıcılara satarak pazar oranına göre daha az kâr etmektedir.

Hâzırın (şehirlinin), bâdi (şehir dışından gelen) için satış yapması ekonomik dengeyi sağlamak, tekelleşme ve karaborsacılığın önüne geçebilmek için yasaklanmıştır. Araya giren aracılardan malın ilk sahibine madden ve manen zarar verebileceği bir durum teşkil etmesi sebebiyle bu şekildeki bir satımın önüne geçilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber bu konu ile ilgili olarak “*Şehirli köylü adına satış yapamaz. İnsanları kendi haline bırakınız. Allah (c.c) onlardan bir bölümünü diğerleri sebebiyle rızıklandırır.*”³⁹ buyurarak aracısız satımı amaçlamıştır. Bu hadis-i şerifi delil olarak kabul eden fukaha bu meseleyi iki türlü tasvir etmiştir. Bunlardan ilki, kendisinde mal bulunan bir kimse bu malları şehirlilere satmayıp köylüye yüksek fiyattan satarak hem köylülerin hem de şehirlilerin zarara uğramasına sebep olmaktadır. İkincisi ise, köy ve çiftlik gibi üretim yerlerinden pazara satış için gelen üreticinin önüne geçilerek, malını halka sunması engellenmektedir.⁴⁰ İkinci durum daha umumdur. Samsar adı verilen komisyoncuların üretici ve tüketici arasına girmeleri, üreticinin malını pazara arz etmesine engel olunması ve piyasa fiyatlarını yükseltmesi sebebiyle bu şekildeki akit ihtikâr kapsamındadır.

Şehirlinin köylü adına samsarlığı fikhî mezhepler arasında ihtilafli konulardan biridir. Hanefî ve Şafî mezheplerine göre böyle bir satış sahihtir. Fakat Hanefîler yukarıda zikredilen nedenlerden ötürü bu akdin mekruh olduğunu söylemişlerdir. Evzâi, caiz olarak değerlendirmiştir. Mâlikiler ise bu konuda iki görüş bildirip ilki akdi geçerli görüp

³⁷ Şirbîni, *Muğni'-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*, 2/574.

³⁸ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* (Beyrut: Resalah Yayınevi, ts.), 630.

³⁹ Buhârî, “Büyü'”, 58.

⁴⁰ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/107.

fesh olunamayacağı, ikincisi ise akdin feshinin gerçekleşebileceğidir.⁴¹ Şafî ve Hanbelîlere göre aracının satması haramdır.⁴² Bu şekilde gerçekleşen bir satım akdi içerisinde hile barındırması sebebiyle yasaklanmıştır. Üretici ve tüketici aleyhine haksız kazanç sağlayarak, fiyatların serbest piyasa fiyatları şartlarında arz ve talebe göre oluşmasının önündeki engeller bu uygulamanın yasaklanması ile kaldırılmıştır.

2. Akitlerle Karşılıklı İrade Beyanına ve Rızaya Aykırı Bir Fiil Yapmanın Meşru Olmaması

Akitlerde esas olan taraflar arasında karşılıklı rızanın olmasıdır. Akidlerde rıza etkeni hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de hadislerde önemle vurgulanan konulardan biridir. İslâm Borçlar Hukukunda da temel ilke olarak benimsenmiştir. Akidlerde rızayı zedeleyecek veyahut yok edecek her türlü duruma ve unsura karşı önlem alınmıştır. Bu sebeple İslâm hukuku bir akdin sıhhatine zarar verebilecek neceş, hile, ikrah, gabn-i fahiş vb. uygulamaları akdin sıhhatine zarar verme endişesi taşıdığı için yasaklamıştır.

Neceş, satılmak istenen bir malı alma niyeti olmadığı halde malın fiyatını arttıran bir teklifte bulunma anlamındaki fıkıh terimidir.⁴³ Neceş, İslam'ın üretici ve tüketiciyi koruması kapsamında yasakladığı eylemlerden biridir. Nitekim Hz. Peygamber “*Neceş yapmayınız.*”⁴⁴ buyurarak fiilin hürmetini açıkça beyan etmiştir. Neceş, bey' akidinde sözlü hileler kapsamına girmektedir. Eylem, satıcının malı piyasa değerinin üstünde ve çok fazla talep edilen mal gibi göstererek satmak istemesi sonucu başvurduğu hileli bir yöntemdir. Hz. Peygamber'in bu eylemi yasaklamasındaki gaye İslâmî ekonomik sistemin dürüst alıcı ve satıcılığı özendirerek ekonomide yüksek dalgalanmaların önüne geçmektir.

Muvâzaalı arttırmanın (neceş) farklı hükümler ihtiva eden iki şekli vardır. İlki gerçek alıcıların aldatılarak malı yüksek fiyatla almalarını sağlamak amacıyla yapılandır. Bu caiz bir durum değildir. İkincisi malın gerçek değerini buldurmak gayesi ile mal sahibinin zarara uğramasına engel olmak için yapılır. Bu tür işlem ise caizdir.⁴⁵ Neceşin caiz olmayan şeklinin uygulandığı durumda fıkıhçılar böyle bir akdi yapmak günah olmakla beraber, akdin geçerli olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Zâhirîlere göre böyle bir akid fasid ve bâtıldır. Mâlikîlere göre bu akid, ayıp ve kusurun gizlenerek satılması uygulaması ile aynı hükme tabi tutulmakta ve satın alanın muhayyer olduğu kabul edilmektedir. Dilerse malı sahibine iade eder, dilerse etmeme hakkına sahiptir. Hanefî ve Şafîlilere göre ise akid sahihtir. Fakat satıcı ve neceşe sebebiyet verenler günahkârdırlar.⁴⁶ Bazı müzayede akitlerinde mal satın alacak olan kimse işe hile karıştırarak, müzayede ki

⁴¹ el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 615.

⁴² Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/108.

⁴³ “Neceş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 06 Ocak 2023).

⁴⁴ Buhârî, “Büyü' ”, 58.

⁴⁵ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/101.

⁴⁶ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* (Beyrut: Resalah Yayınevi, 1416), 615.

diğer alıcıların hepsi veya çoğunluğunu müzayededen çekilmeye ikna ederse veya belli bir fiyatın üzerinde arttırma yapmamalarını sağlarsa satıcı satma veya satmama da muhayyer olur. Ayrıca böyle bir işlem de caiz değildir. Akid feshedildiği zaman satıcı malını geri alır. Şayet malı zarar uğramışsa malının kıymetini piyasadaki en üst değerden alır. Eğer akdi icra ederse de satın alan ve çekilen grup akitte ortak sayılırlar. Satın alan kimse müzayedeki diğer alıcıların bir veya birkaçı ile anlaşırca satıcının muhayyerliği olmaz.⁴⁷

Gabn, sözlükte “bir şeyi unutmak, gizlemek, yanlış yapmak, alışverişte eksik ödeme ile karşı tarafı aldatmak” gibi anlamlara gelmektedir. İslâm hukukuna göre satım akidinde satılan şeyle fiyat arasındaki değer yönünden farklılık ve dengesizliği ifade eden kavramdır.⁴⁸ Bu konuyla ilgili Hz. Peygamber’e gelen Habbân b. Münkız isimli sahâbi yapmış olduğu alışverişlerde sürekli aldandığından şikâyet etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona “Alışveriş yaptığında ‘aldatma yok’ de” diye buyurmuştur.⁴⁹ Fıkıh literatüründe gabn, gabn-ı fahiş ve gabn-ı yesîr olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Öncelikle gabn-ı yesîr “basit ve önemsiz” anlamında olup, maruz kalan kimsenin rızasını sakatlamadığı gerekçesi ile caiz kabul edilmektedir. Gabn-ı fahiş, “aşırı ve belirgin gabn” anlamına gelmektedir. Akitlerde gabn-ı fahişten kastedilen “kaçınılması mümkün hatta gerekli olan, olağandışı sayılan, bu sebeple maruz kalan tarafın rızası olmadan gerçekleşen” gabndır. İslâm hukukçuları akitte gerçekleşen gabnın fahiş olup olmadığı araştırılıp hüküm verilmesini gerekli görmüşlerdir.⁵⁰

İkrah, sözlükte “tehdit, zor kullanma” demektir. İnsanı tab’an ve şer’an hoşlanmadığı bir şeyi yapmaya icbar etmektir.⁵¹ Fakihler ikrah altında yapılan akitlerin bağlayıcı olmadığı hususunda aynı görüştedir. Nitekim kişilerin baskı veya tehditle bir fiili yapmaya zorlanmaları akdin sıhhatine etki eden unsurlardandır. İkrah ile yapılan bir akitte iki ihtimal vardır. İlki ikrah altındaki satıcı malı değerinden düşük bir fiyata satmaya zorlanmış olabilir. İkincisi ise ikrah altındaki bir alıcı malı piyasa değerinden fazlasına almaya zorlanmış olma ihtimali taşınmasıdır. Her iki şekilde de mal ve hizmet fiyatlarına haksız bir müdahale yapılmaktadır. İslâm hukukunun bu şekilde gayr-ı meşru olan hukukî bir işlem yapmaya cevaz vermesi mümkün değildir. Nitekim piyasada mal ve hizmet fiyatlarının doğal süreç içerisinde dışarıdan gelen baskı veya yaptırım olmadan belirlenmesi gerekir.⁵²

⁴⁷ Muhammed b. Muhammed el-Hatib Şirbînî, *Muğni’-muhtâc ilâ ma’rifeti meânî elfâzî’l-Minhâc* (Dımeşk: Dâru’l-feyhâ’, 2009), 2/578; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/102.

⁴⁸ Ali Bardakoğlu, “Gabn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/268.

⁴⁹ Buhârî, “Büyü’”, 48.

⁵⁰ Bardakoğlu, “Gabn”, 13/269-271.

⁵¹ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022), 241.

⁵² Ahmet Özdemir, “Mal ve Hizmet Bedellerinin Piyasanın Tabîî Şartlarına göre Belirlenmesi İçin Alınan Fıkıhî Tedbir ve Kurallar”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (23 Aralık 2021), 226-227.

Hile, “kasten ve haksız olarak aldatmak”⁵³ demektir. Fıkıh kitaplarında tağrîr ve tedlîs kavramları ile ifade edilir. Hile, içerisinde kastî olarak aldatmayı içermesi neticesinde kul hakkı ihlaline yol açacağı için İslâm dininin yasakladığı durumlardan biridir. Akitlerde yapılan hilelerde taraflardan birinin muhakkak zarara uğrayacağı aşikârdır. Örneğin besili olmayan az süt veren bir koyununun sütünün sağılmayarak çok süt veren bir koyun gibi gösterilmesi açıkça bir hiledir. Hile, İslâm ahlak ilkelerine aykırı olup, sözleşmelerde rıza dışı bir durumdur.⁵⁴ Doğruluk ve dürüstlük, hak ve hukuka riayet etmek İslâm’ın temel prensiplerindedir. Hz. Peygamber “*Güvenilir, dürüst tüccar, ahirette şehitlerle birlikte olacaktır.*”⁵⁵ buyurarak ticarî muamelelerde hile ve sahtekârlıktan uzak durarak doğruluk ve dürüstlüğün uhrevî bir önemi de olduğunu açıkça beyan etmektedir.

Alışverişlerde hem satıcının hem de alıcı olan kişilerin akdi bozabilecek, sıhhatine zarar verebilecek hile, aldatma, ikrah gibi durumlardan kaçınmaları gerekmektedir. Akitte malum olan karşılıklı rıza ile akdin sonuçlanmasıdır.

3. Narh Uygulamasına Sınırlı Olarak İzin Verilmesi

Narh, sözlükte “fiyatları resmen belirleme, üst sınır koyma”⁵⁶ demektir. Arapça’da piyasa rayicine *sîr*, bunun takdiri ve tahdidine *tesîr* denir.⁵⁷ Fikhî literatüre göre narh, “açık kamu yararı gereği, temel ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına - onları oluşturan etkenlere dokunulmadan- doğrudan müdahale edilerek belirli sınırları aşmasının önlenmesi maksadıyla resmî tavan fiyat belirlenmesidir.”⁵⁸

Narh uygulamasına fukahanın cevaz vermemesinin sebebi Hz. Peygamber zamanında Medine’de artan fiyatlardan ötürü narh talebinde bulunan kimselere, Resûlullah’ın “*Fiyatlar Allah’ın takdiri ile azalır ve yükselir. Hiç kimsenin hakkını almadan, zulüm yapmadan Allah’ın huzuruna çıkmayı murad ederim.*”⁵⁹ şeklinde buyurmasıdır.

Akit yapılırken esas olan karşılıklı rıza ile akdin yapılmasıdır. Mal sahiplerinin sahip oldukları mallarda mülkiyet hakkı esas olup malik fiyat belirleme hakkına sahiptir ancak bunun mutedil sınırlarda bulunması önemlidir. Piyasa fiyatları dönem dönem artıp azalabilmektedir. Örneğin çiftçilerin hasat ettiği ürün miktarı her sene farklılık gösterebilmektedir. Narh uygulaması ile her sene diğerinin aynısıymış gibi belli bir fiyat

⁵³ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 198.

⁵⁴ Özdemir, “Mal ve Hizmet Bedellerinin Piyasanın Tabii Şartlarına göre Belirlenmesi İçin Alınan Fikhî Tedbir ve Kurallar”, 227-228.

⁵⁵ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd) Tirmizî, *el-Câmiu’s-sâhîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413), “Büyü’ ”, 4; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413), “Ticârât”, 1.

⁵⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 447.

⁵⁷ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 283.

⁵⁸ Cengiz Kallek, “Narh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/387.

⁵⁹ Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413), “İcâre”, 15 (No:3450).

tain edilmesi kıtlık döneminde hayat pahalılığına sebebiyet verecektir. Narhın gerekli olduğu durumlar ise suni fiyat artışlarının yaşandığı dönemlerdir. Karaborsacıların, açgözlü, stokçu, vurguncu kimselerin halkın temel ihtiyaçlarını temin etmesine fırsat vermeden halkı zarara uğratması halinde devlet piyasa fiyatlarına müdahale ederek hayat pahalılığının önüne geçebilir. Kamu menfaati her zaman devlet için ön plandadır.⁶⁰

Piyasa fiyatları kendi tabii seyrinde devam ettiği müddetçe devletin fiyatlara müdahale de bulunmaması gerekmektedir. Bu şekilde kendi seyrinde devam eden piyasada fiyatlar arz ve talep ilişkisine göre denge oluşturmaktadır. Buna göre narh uygulamasına ancak satıcı ve alıcıların piyasa fiyatlarının fahiş olmasından ötürü mağduriyet yaşadıkları durumda söz konusu olmaktadır.

4. Üretici ve Tüketicilere İsrâf Yasağı Getirilmesi

İsrâf, “savurganlık, harcamada sınırı aşma, bir şeyi layık (helal) olan mahalde münasip olan miktardan fazla harcama”⁶¹ demektir. İsrâf, Kur’ân-ı Kerîm’de açıkça yasaklanmıştır. Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: “Yiyin, için fakat israf etmeyin.”⁶² İsrâf edenler Allah (c.c) katında sevilme⁶³, elindeki saçıp savuran kimseler Kur’ân-ı Kerîm’de “Çünkü saçıp savuranlar, şeytanın dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.”⁶⁴ ayet-i kerimesi ile şeytanın dostu olarak nitelendirilmesi israfın kötü bir fiil olduğunun açıkça göstergesidir. Kur’ân-ı Kerîm, israf ile cimrilik arasında orta yol tutmanın gerekli olduğunu bildirmektedir: “Yine o iyi kullar, harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında mâkul bir dengeye göre olur.”⁶⁵

İsrâf hayatın her alanında karşılaşılabilecek muhtemel bir durumdur. İsrâfın piyasa fiyatlarına etkisi hem üretim hem de tüketim aşamasında olabilir. Piyasa ihtiyacının üzerinde olan bir üretim veya ihtiyaç olmadığı halde piyasaya sürülen mal israftır. Üretimde israfın önüne geçmek için tüketim miktarları ile ilgili istatistikî bilgilerden üretici firmaların yararlanması gerekmektedir. İhtiyaçlar ve üretilen mallar arasında denge kurulması israfı mahal vermemesi açısından önemlidir. Piyasayı olumsuz yönde etkileyen etkenlerden biri de tüketicilerin yapmış oldukları israftır. Tüketicinin ihtiyacı olmadığı halde almasına bağlı olarak bir eşya üzerine gereksiz aşırı talep oluşması, fiyatı artıran etkenlerdendir. Günümüzde israf yaygın bir durumdur. Sosyal medya kanalları ile paylaşma, özentî, alış-veriş amaçsızca yapmak, maddî güç göstergesi gibi durumlar insanları aşırı israfı sürükleyerek beraberinde pahalılığın getirmekte⁶⁶. Allah’ın (c.c)

⁶⁰ Özdemir, “Mal ve Hizmet Bedellerinin Piyasanın Tabii Şartlarına göre Belirlenmesi İçin Alınan Fikhî Tedbir ve Kurallar”, 223-224.

⁶¹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 260.

⁶² el-A'râf 7/31.

⁶³ el-En'âm 6/141.

⁶⁴ el-İsrâ 17/27.

⁶⁵ el-Furkân 25/67.

⁶⁶ Özdemir, “Mal ve Hizmet Bedellerinin Piyasanın Tabii Şartlarına göre Belirlenmesi İçin Alınan Fikhî Tedbir ve Kurallar”, 228-229.

yasaklığı bir fiilden uzak durmak insanlar için hem dinî hem de dünyevî anlamda faydalı olacaktır. İsrâf gibi açıkça yasaklanmış bir fiilin neticeleri günümüzde de zahiren kendini göstermektedir.

5. Üretim ve Çalışmaya Teşvik

İslâm'ın temel kaynaklarında insanların çalışıp çabalayarak emek sarf etmelerinin daha hayırlı olduğu açıkça vurgulanmaktadır: “İnsan ancak çabasının sonucu elde eder.”⁶⁷ İdeal bir Müslüman kimse hayatını dürüst bir çalışma planı içerisinde idame ettirerek hakkı ve hukuku gözetmelidir. İktisadî faaliyetlerde emeğin karşılığını tastamam verme ve hesaplarda hassas olma noktasında insanlara “Ölçüyü ve tartıyı tam yapınız; insanların mallarını eksiltmeyiniz.”⁶⁸ Ayeti ile emredilmiştir.

Üretim destekli toplumlar yapı itibari ile piyasada yüksek fiyatlardan muzdarip olma konusunda sadece kâr amacı güden topluluklara nazaran daha az fahiş fiyatlarla karşılaşacaktır.

İslâm ekonomisinden üretim faktörleri üç tanedir. Bunlar: Sermaye, toprak ve emektir. İslâmî teori içerisinde kâr, üreticinin belli bir sermaye ile bir işe girerek ortaya çıkardığı ürün veya sorumluluğunun bir sonucu olarak almış olduğu bir ödüdür.⁶⁹

İslâm üretim ve çalışmada prensip olarak faiz, garar ve kumarı yasaklamış ve finansal muamelelerin ahlâkî ilkeler eşliğinde gerçekleştirilmesine büyük önem vermiştir. İslâmî iş ahlâkına sahip olmak demek adalet, yardımlaşma, dürüstlük, hile ve hile yollarından uzak durmak, zulüm ve sömürüden uzak durma ilkelerine bağlı kalmayı gerektirmektedir. Ticarî ahlak olarak benimsemesi gereken ilk değer adalettir. Kur'ân-ı Kerîm'de “Adaleti titizlikte ayakta tutan, kendiniz, anne ve babanız, akrabanız aleyhine de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun.”⁷⁰ ayeti adaletin önemini açıkça göstermektedir. Nitekim adalet yeri ve gökyüzünü ayakta tutan, farklı kesimler arasındaki ilişkiyi güçlendiren bir olgudur.⁷¹

Ticarî muamelelerde dürüstlük ilkesi prensip olarak bir Müslümanın benimsemesi gereken bir ilkedir. İslâm, aldatma veyahut yalan söylemeyi büyük günahlar kategorisinde değerlendirir. İslâm iş ahlâkının yasakladığı olgulardan biri de yanıltma anlamına gelen *halâbedir*. Müşterilerin malın kalitesi ile alakalı yanıltılması İslâm iş ahlâkına uygun olmayan bir durumdur.⁷² İslâmî çalışma prensipleri diğer ekonomi sistemlerine göre fark oluşturabilecek özelliktedir. İslâmî ekonomi sisteminin meseleye sadece kâr odaklı bakmayıp ahlâkî ilkelere de değer vermektedir.

⁶⁷ en-Necm 53/33.

⁶⁸ el-Â'raf 7/85.

⁶⁹ Ayub, *İslâmî Finansı Anlamak*, 37.

⁷⁰ en-Nisâ 4/135.

⁷¹ Ayub, *İslâmî Finansı Anlamak*, 70-71.

⁷² Ayub, *İslâmî Finansı Anlamak*, 73.

Sonuç

İslâm ekonomi sisteminin temeli naslara bağlı olarak inşa edilmiştir. Hz. Peygamber döneminde temelleri atılan ekonomik sistem Hulefa-i Râşidin dönemi ve sonrası İslamî toplumlarda kendini muhafaza etmiş bir sistemdir.

İslâm ekonomi sisteminde akidler kurulurken taraflar arası irade hürriyetini ve maslahat-mefsedet dengesi gözetilerek hem birey hem de birey-toplumu esas alan adaletli bir iktisadî sistem kurulmuştur. İslâm iktisadî hayatı şekillendirirken kamu yararını gözetmiş hem bireylerin hem de toplumun menfaatini ön planda tutarak sun'î fiyat artışları neticesinde ortaya çıkabilecek bir sorun olan fiyat istikrarsızlığının önüne geçmeyi hedeflemiştir. İslâm ekonomi sistemi piyasa fiyatlarını dengede tutmak, piyasa güvenilirliği ve ekonomik istikrarın devamını sağlamak için etkin tedbirler almıştır.

İslâm iktisadî gayr-ı ahlâkî muamelelere, üretim ve tüketimde israfa ve kâr ve menfaatlerin ahlâkın üstüne çıkmasına müsaade etmeyen bir yapı arz etmektedir. İslâm iktisadında sadece piyasa kanunları ile işlem yapılmamakta aynı zamanda denge ve adaletin sağlanmasında ahlâkî öğelere de dikkat edilmektedir.

İslâm, kazancın helal ve meşru şekilde elde edilmesine teşvik eder. İslâm ekonomi sistemi ticarî muamelelere ihtikâr yasağı koyarak bir malın değerinden fazlasına satılmasını engellemeye çalışmaktadır. İslâm ekonomi sistemi içerisinde kamuya zarar vermesi sebebiyle yasaklanan uygulamalardan biri *telakki'r-rukbân*dir. Bu uygulamanın yasaklanmasındaki etken üreticilerin mallarını şehir dışında daha ucuza alarak pazarlarda daha pahalıya satılmasıdır. Çünkü böyle bir işlem neticesinde pazara gelen tüccarların mallarının daha ucuza alınması, pazarda ise bu malların daha pahalıya satılması piyasa fiyatlarında yükselişlere sebep olup halkı ve üreticiyi mağdur etmektedir. Akitlerde esas olan karşılıklı maslahat ve menfaatin sağlanması ilkesine aykırı bir durum ortaya çıkmasından ötürü bu uygulamaya cevaz verilmemiştir. *Telakki'r-rukbân*, aslı itibarı ile tüketiciye, üreticiye ve topluma yönelik zarar unsurları taşımaktadır. Meseleye üretici tarafından bakıldığı zaman, üretici malının pazardaki değerini bilmeden ürünlerini piyasa değerinden ucuza satarak zarara uğrayabilmektedir. Tüketiciler, üreticiden malı ucuza alıp satan kimselerin pazarda fiyatları yükseltmesi sebebiyle ürünleri pahalı olarak zarara uğramaktadırlar. Arada aracılık yapan kimseler ise ucuza alıp pahalıya satma konusunda tekelleşmeye giderek hayat pahalılığını ve piyasa fiyatlarını artırmakta bu da topluma zarar vermektedir. Böyle bir uygulamaya İslâm'ın müsaade etmeyeceği ise aşîkârdır.

İslâm ekonomi sisteminin piyasada dengeyi sağlamak için koyduğu tedbirlerden biri de şehirlinin köylü adına mal satmasının yasaklanmasıdır. Akid teorisi açısından bakıldığında şehirlinin köylü adına satış yapması akdin in'ikad ve sıhhat şartları tamamladığında sahihtir. Şehirlinin köylü adına satış yapmasının yasaklanmasındaki gaye simsarlık yapan şehirli tüccarların aradan çekilerek köylülerin bizzat pazarda kendi ürünlerini satmaya imkân tanınması ile beraber aracısız ticarete piyasa fiyatlarının daha

stabil dengede olmasıdır. Üretici ve tüketici arasına simsarların girmemesinden dolayı da piyasaya yoğun müdahaleler ve piyasa fiyatlarında sun'i artışlar olmayacaktır. Böylece tüketiciler ihtiyaç duyduğu ürünleri daha ucuz şekilde temin edeceklerdir. Böyle bir uygulamaya karşı tedbir alınmış olması İslâm'ın ticaretle hem üreticiye hem tüketiciye değer verip haklarının korunduğunun göstergesidir.

İslâm ekonomi sistemi içerisinde üretici ve tüketicilerin haklarının korunmasına karşı alınan tedbirlerden olan neceş yasağı, haksız bir muamele olduğundan yasaklanan durumlardan biridir. Neceş yapan kimse satılmak istenen mala rağbeti artırmak gayesi ile alıcılarının gözünde yanlış imaj çizilmesine neden olmaktadır. Aslı itibarı ile neceş bir aldatmadır. Bu aldatma ucuz bir malı pahalılaştırabildiği gibi pahalı olan bir malı da ucuzlaştırıp değerini düşürebilmektedir.

İslâm iktisadî muamelelerde gabn, hile ve ikrah içeren fiillerden uzak durulmasını açıkça emretmektedir. İslâm ekonomi sistemi içerisinde *narh* uygulamasına her zaman izin verilmemiştir. Fakat *narh* bazı durumlarda meşru kabul edilerek, piyasa fiyatlarına sun'i müdahaleler, ihtikâr, spekülâtif işlemler vb. durumlardan ötürü olağan dışı fiyat artışları devlet müdahalesi ile normal fiyat aralığına indirilebilmektedir.

İslâm dini özü itibarıyla israftan kaçınılmasını açıkça insanlara emretmiştir. İktisadî faaliyetlerde hem üretici hem de tüketici için israfa kaçmadan ticarî ilişkilerin sürdürüldüğü bir sistem oluşturmuştur. Üreticinin israftan kaçınabilmesi için muhtemel tüketim istatistiklerini inceleyerek bir üretim planı yapması gerekmektedir. Tüketicilerin ise israftan kaçınmasının yolu ise zarurî şekilde ihtiyaç olan ürünlerin alımı şeklinde olmalıdır. İsrâfın yasak olması ayet ve hadislerle sabittir. Hem üretim hem de tüketim de israf yasağına dikkat edilmesi piyasanın da normal seyrinde ilerlemesine katkı sunacaktır.

İslâm, ekonomik hayata ilişkin hükümleri vaz' ederken serbest piyasa şartlarının oluşmasını hedeflemiştir. Meşru yöntemler ile ticaret yapmaya cevaz vermiştir. Ticaret serbestisi şartı olarak akidlerde irade hürriyetine değer vermiştir. İslâm hukuku üretici ve tüketici arasındaki ilişkiyi her iki tarafın menfaatlerine uygun bir ticarî zeminde bir araya getirmeyi prensip haline getirmiştir.

İslâm ekonomi sistemi üretmeye ve çalışmaya teşvik eden bir sistemdir. İslâm çalışma prensibi üretim faaliyetleri yapılırken iş ahlâkına sahip olmayı da gerektirir. Karşılıklı adalet anlayışına sahip olmak, ticarî faaliyetlerde dürüst olmak, *halâbeden* yani yanıltmadan sakınmak, açıklık, şeffaf olmak vb. ilkelere bağlı olmak İslâmî iktisadî eylemlerde vazgeçilmez kaidelerdir. Günümüz iktisadî muamelelerinde sıklıkla rastlanılan hile ve aldatma gibi durumlar İslâm'ın asla müsaade etmediği davranışlardır.

Author contributions: Mehmet Sabih AYDIN **Conflict of Interest:** No conflict of interest was declared by the authors. **Financial Disclosure:** The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Ayengin, Tevhit. "İslâm'da İktisadî Hayatın Ahlâki Boyutu". *İslâmî Araştırmalar* 16/4 (2003), 648-659.
- Ayub, Muhammad. *İslâmî Finansı Anlamak*. çev. Suna Akten Çürük - Raif Parlakkaya. İstanbul: İktisat Yayınları, 2017.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleyman b. Halef. *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta'*, ts.
- Bardakoğlu, Ali. "Gabn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/268-273. İstanbul: TDV Yayınları, 1996. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gabn>
- Bayındır, Servet. *Fikhî ve İktisadî Açından İslami Finans (Para ve Sermaye Piyasaları)*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015.
- Buhârî, Ebû Abdillâh b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiu's-sâhîh*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Baskı., 1413.
- Chapra, M Umar - Ayengin, Tevhit. "İslam Ekonomi Bilimine İhtiyaç Var mı?" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/1 (2003).
- Çayıroğlu, Yüksel. "İslâm Hukukuna Göre İhtikâr Yasağı". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2015).
- Döndüren, Hamdî. *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1993.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Baskı., 1413.
- Erdoğan, Mehmet. *Fikh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 8. Baskı., 2022.
- Hammâd, Nezih. *İktisadî Fikh Terimleri*. çev. Recep Ulusoy. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Baskı., 1413.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*. Beyrut: Resalah Yayınevi, 1416.
- İncekara, Ahmet. *Bankacılık ve Finansal Kurumlar*. İstanbul, 2011.
- Kahveci, Nuri. *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku (Şirketler İlaveli)*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 3., 2019.
- Kalkavan, Hakan. "Medine Pazarı Perspektifinde Muhtesib ve Agoranomos Karşılaştırması". *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi* 1/1 (31 Aralık 2018), 56-63. <https://doi.org/10.38009/ekimad.498585>
- Kallek, Cengiz. *Asr-I Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi*. İstanbul: İz, 1997.
- Kallek, Cengiz. "İhtikâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/560-565. İstanbul: TDV Yayınları, 2000. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ihtikar>
- Kallek, Cengiz. "Narh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/387-389. İstanbul: TDV Yayınları, 2006. <https://islamansiklopedisi.org.tr/narh>
- Kallek, Cengiz. "Ticaret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/134-144. İstanbul: TDV Yayınları, 2012. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ticaret>
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, Bayrak Matbaacılık., 1991.
- Kazancı, Fatih. "Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz". *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 2/3 (01 Kasım 2016), 161-178.
- Kurtubî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*. Beyrut: Resalah Yayınevi, ts.
- Meğînânî. *el-Hidâye*. İstanbul, 1290.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sâhîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Baskı., 1413.
- Özdemir, Ahmet. "Mal ve Hizmet Bedellerinin Piyasanın Tabî Şartlarına göre Belirlenmesi İçin Alınan Fikhî Tedbir ve Kurallar". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. <https://doi.org/10.34085/buifd.981693>
- Remlî, Şemsuddîn Muhammed b. Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Hamza İbn Şihâbuddîn. *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc fi'l-Fikh alâ Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Şirbînî, Muhammed b. Muhammed el-Hatib. *Muğni' muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâz'l-Minhâc*. 5 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-feyhâ', 1. Basım, 2009.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd). *el-Câmiu's-sâhîh*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Baskı., 1413.

İSLAM İKTİSADINDA PİYASALARA YÖNELİK HÜKÜMLERİN TEMELLENDİRİLMESİ

Tüylüoğlu, Şevket - Albayrak, Ali Sait. "Hayat Pahalılığı ve Türkiye'de İllerin Hayat Pahalılığı Sıralamasını Belirleyen En Önemli Faktörlerin Ridge Regresyon Analiziyle İncelenmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 15/2 (01 Haziran 2010), 63-91.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhu'l-İslâmi ve Edilletuh*. Dimaşk: Dâru'l-fikr, 1989.

Kur'ân Yolu. Erişim 01 Ocak 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr/>

"Mecelle". Erişim 22 Aralık 2022. https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=mecelle_kulli.kaideler.pdf

TDV İslâm Ansiklopedisi. "Neces". Erişim 06 Ocak 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/neces>